

Livia CARUNTU-CARAMAN
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

FILE DIN EVOLUȚIA LIMBII ROMÂNE

„Limba se face prin schimbare
și «moare» ca atare atunci
când încetează să se schimbe” [1].

Pages from Romanian language evolution

Abstract. The vocabulary is in constant development, based on various factors: the achievements of the scientific and technical progress, the emergence of new realities and the need to name them, the relations between nations.

In its historical evolution, the Romanian language has come into contact with different languages, from which it borrowed many words. This phenomenon is a natural one, because only a permanent linguistic interaction is increasing its viability and value.

Etymologically, our language has its origin in popular Latin. They were inherited from it most of the words constituting the *main layer*; the indigenous terms of Geto-Dacian origin form the *substrate*, and foreign influences that enriches the vocabulary form the *adstrate*.

Keywords: Romanian language, Latin language, vocabulary, Romanization, evolution, etymology, strate, substrate, adstrate.

Lingvistul Gh. Ivănescu, referindu-se la originea latină a limbii române, afirma că „Cine vrea să facă istoria unei limbi trebuie să afle întâi din ce limbă s-a născut limba în discuție, trebuie să afle deci originea acestei limbi” [2, p. 23].

Urmând aceeași cale, susținem că aceasta s-a petrecut în urma procesului de romanizare, când limba latină populară a fost asimilată de către populația cucerită, iar limba autohtonă, fiind utilizată din ce în ce mai puțin, treptat dispărea, creându-se un nou idiom pe fundament latin.

Al. Rosetti formulează și o definiție – *limba română reprezintă limba latină vorbită în partea orientală a imperiului roman... și în provinciile dunărene romanizate*, demonstrând că vocabularul limbii române este de origine latină [3, p. 75].

Conform cercetărilor efectuate de către savant, *fondul latin al limbii române alcătuiește elementul de bază al vocabularului limbii*. Peste 60 % de cuvinte din fondul

lexical principal al limbii române își au proveniența în limba latină, alcătuind *stratul*. Termenii cei mai cunoscuți și frecvent utilizați vizează religia, principalele acțiuni și procese necesare existenței, cele mai cunoscute obiecte, fenomenele primordiale, verbe care indică acțiuni esențiale, toponime, nume. Relevăm câteva exemple: *tată, mamă, fiu, frate, biserică, înger, rugăciune, cap, codru, pământ, an, zi, fi, cunoaște, fericire* etc.

O altă parte, mică, de aproximativ 1,5 % au fost păstrate din limba traco-dacilor, ce i-a conferit limbii române un caracter specific de autohtonism și constituie *substratul* ei.

Menționând că dispunem de un material insuficient despre limba dacilor, pentru ca să identificăm cuvintele din substrat, Al. Rosetti, ca și alți cercetători, ne propune compararea românei cu albaneza. „Viața în comun a popoarelor balcanice, organizația lor socială și economică asemănătoare din trecut ar explica trăsăturile în comun ale limbilor vorbite de aceste popoare” [3, p. 575].

El observă că vocabularul păstoresc este comun celor două limbi. „Prezența termenului albanez asigură originea autohtonă a cuvântului, cu caracteristicile fonetice ale fiecărei limbi”. Astfel marele savant a selectat aproximativ 80 de unități lexicale ale limbii române ca provenind din substratul traco-dacic, dintre care *abur, baci, barză, bască, brîu, bucurie, brînză, copil, coacăză, fluier, gard, mazăre, moș, pupăză, rață, șopârlă, țarc, urdă, vatră* [4, p. 15-18; 3, p. 244-255].

Deci după ce a fost stabilit fondul principal lexical al limbii (stratul latin și substratul geto-dac) și aceasta devine idiom de sine stătător, urmează îmbogățirea și sporirea vocabularului. De-a lungul timpului, în urma contactelor cu diverse popoare, limba română a suferit o serie de influențe din partea altor limbi.

Influențele celor care au trecut pe aici sau ale megieșilor duc la îmbogățirea graiului autohton, concreșcând în *adstrat*. În limba română adstratul cuprinde elementele lingvistice de origine slavă, maghiară, turcă, greacă, mai nou franceză și engleză.

Așadar până în secolul XIX, în lexicul fundamental al limbii române predomină influențele orientale, iar influențele occidentale pătrund începând cu secolul XIX, observându-se o preferință deosebită pentru neologismele de origine latină (franceză și italiană), mai recent neologismele de origine engleză.

Cea mai însemnată influență asupra lexicului limbii române o are slava. Aceasta însă n-a afectat caracterul latin al limbii noastre, fiindcă fondul principal de cuvinte și structura latină a limbii era deja formată. Al. Rosetti precizează că „Slavii coboară în țările dunărene în secolele VI-VII e.n. ... Slavii, nou veniți, au învățat limba populației romanizate, dotate cu o civilizație de un înalt prestigiu” [4, p. 18]. Ca rezultat se manifestă bilingvismul slavo-român: „Influența slavă asupra limbii române constituie deci un caz de superstrat: limba noilor veniți se suprapune peste limba populației existente; noii veniți învață limba populației existente și îi transmit o serie de trăsături caracteristice” [3, p. 269].

Dintre cuvintele slave pătrunse în vocabularul limbii române, identificate în lucrarea lui Al. Rosetti *Istoria Limbii Române* menționăm: *vraci, nevastă, prieten*,

veselie, mândru, drag, scump, viteaz, voinic, coborî, dăruî, iubi, îndeosebi, prea, iată [3, p. 287-291]. Referindu-se la formarea cuvintelor, Al. Rosetti subliniază și un număr de elemente alcătuite cu ajutorul prefixelor sau sufixelor slave: *ne* (nevinovat); *po* (pocăi); *pre* (preda); *ac* (prostănac); *aci* (trăgaci); *alnic* (zburdalnic); *aș* (făptaș) și altele *iță, iv, nic, og, uș* [3, p. 293-299].

După influența slavă fondul principal românesc cuprinde un număr relativ redus de împrumuturi maghiare. Primele elemente de origine maghiară au pătruns în română în secolele al XI-lea și al XII-lea. Conform mai multor statistici se disting în jur de 200 de cuvinte. O listă aproximativă a acestor cuvinte o găsim și la lingvistul Gh. Ivănescu, printre care: *neam, belșug, hotar, imaș, a bântui, oraș, gazdă, a alcătui, pahar, șoim, a îngădui, a tăgădui, a chibzui, gând, sobă, gingaș, uriaș, chip, fel* [2, p. 434-435].

Un alt inventar de cuvinte atestate în documentele de arhivă, în textele literare (până în secolul al XVI-lea) le găsim la Al. Rosetti: *bănuî, dijmă, heleșteu, meșter, pârcălab, pușcă, viteaz, dijmă, pârlâș, chin* [3, p. 384-386].

De asemenea sunt unele cuvinte formate cu ajutorul sufixelor *-uș – cărăuș, -ău – nătărău, -ișag – furțișag, -șug – meșteșug* [3, p. 383].

De-a lungul istoriei sale (sec. XIV-XIX), poporul român a avut diverse relații și cu turcii, care au lăsat urme adânci prin invaziile lor pe teritoriul nostru, prin amestecul lor în viața politică, administrativă și economică, afectându-ne și limba. Astfel, fondul principal românesc cuprinde și un număr redus de termeni de origine turcică.

Al. Rosetti a inventariat turcismele din limba română în una din lucrările sale, dintre care selectăm: *cearșaf, geam, cântar, raft, ceaun, farfurie, papuc, schele, chirie, dovleac, fistic, lălea, liliac, get-beget*. Adăugăm și o serie de cuvinte formate cu ajutorul sufixelor turcești – *-giu, ciu (boiangiu, halvagiu); -iu (fistichiu, liliachiu); -liu (cazacliu, cârjaliu); -lâc, lic (caraghioslâc, pașalâc, berbelâc); -man, (dușman, tergiman)* [5, p. 412-415].

Deși limba turcă a exercitat o influență durabilă și apreciabilă asupra limbii române, în prezent sunt în uz un număr destul de mic de cuvinte, majoritatea poartă caracter regional sau au devenit arhaisme.

Și cultura greacă a exercitat o influență destul de mare asupra limbii române, pătrunzând prin intermediul bisericii, școlii, cancelariilor domnești, cărților, dar și prin multiple traduceri efectuate din grecește în românește.

Epoca de influență maximă a limbii neogrecești este cea fanariotă. Al. Rosetti identifică condițiile de desfășurare a influenței grecești ca fiind identice cu cele turcești. Angajați în slujba sultanilor turci, domnitorii greci fanarioți aveau în jurul lor nu numai funcționari turci, ci și funcționari și cărturari greci. Cancelaria grecească, numeroasele școli grecești, comerțul și mănăstirile conduse de greci, legislația grecească, scrierile grecești, imprimă vieții de stat, vieții religioase și, parțial, vieții intelectuale și sociale, un caracter grecesc tot mai pronunțat. Limba neogreacă devine limba oficială a curții [5, p. 420].

Vom evidenția câțiva termeni neogrecești din epoca fanariotă, utilizând exemple din *Istoria limbii române literare de la origini până în secolul al XIX-lea: tiran, anarhie, anomalie, catapultă, simandicos, nostim, taifas, plic, teatru, sindrofie, ipocrisie, sinchisi, silabisi, filă, aerisi, fandosi* [5, p. 429-432].

În circulație a rămas un număr destul de mic dintre termenii de origine neogreacă (*boboc, folos, frică, pedepsi, proaspăt, sigur, traistă, vopsi, zahăr*), celelalte cuvinte s-au învechit, arhaicizat, chiar au dispărut din limbă, odată cu înlăturarea orânduirii social-politice fanariote și culturalizarea maselor începând cu secolul al XIX-lea.

Limba română este limba romanică al cărei vocabular s-a modificat în cursul istoriei prin fixarea normelor limbii române literare, prin înlăturarea lexicului învechit de origine turcă și greacă și prin pătrunderea impunătoare a termenilor „europeni” veniți în mod special din limba franceză, ceea ce a contribuit la îmbogățirea și modernizarea vocabularului românesc.

De aceea, în istoria limbii române literare, cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea constituie o „fază de tranziție spre epoca modernă” [5, p. 443].

După cum afirma Al. Rosetti, limba chiar era săracă, mai ales în termeni abstracți, dar totodată științele și tehnica luaseră o dezvoltare deosebită. Schimbările din diverse domenii stârnesc discuții în ceea ce privește necesitatea de a crea mijloace de exprimare a noilor noțiuni apărute. Astfel „problema introducerii de termeni noi și a adaptării lor la specificul limbii române va constitui un obiect permanent de discuție în viața culturală a secolului al XIX-lea” [5, p. 461].

Th. Hristea menționează că „cea mai puternică dintre toate influențele moderne exercitate asupra limbii noastre (începând, mai ales, cu secolul al XIX-lea) rămâne, indiscutabil, influența franceză. Grație ei, în primul rând, româna s-a îmbogățit cu câteva mii de cuvinte, modernizându-și vocabularul în toate domeniile vieții materiale și spirituale. Se poate spune că termenii noștri politico-sociali, militari, administrativi, economici, juridici, filozofici, medicali și științifici, în general, sunt în marea lor majoritate de origine franceză” [6, p. 59].

Asemenea celorlalte influențe, cea franceză se datorează contactelor culturale, introducerii limbii franceze în școli, lipsei de cele mai multe ori a unor echivalente necesare în limba noastră atunci când era vorba de traduceri, dar și prin intermediul publicațiilor. Astfel limba a adoptat termenii francezi, cu schimbări de ordin fonetic și morfologic (*antet, automobil, bacalaureat, certificat, cinema, fular, parfum, discuta, sugestiona, accentua, nuanța, grotesc, inacceptabil, suav*).

Vocabularul românesc neologic a fost îmbogățit cu un număr însemnat de termeni și din latina savantă, din italiană, aceste influențe au contribuit la modernizarea, relatiniizarea vocabularului românesc. De asemenea la nivelul limbii literare avem și influențe din germană, iar în ultimele decenii avem de-a face cu un val apreciabil de cuvinte de origine engleză.

Împrumuturile englezești sunt mai noi, datează din secolul al XIX-lea. Primele cuvinte pătrunse în limbă sunt cele venite prin intermediul limbii franceze: *biftec, dancing, smoching, spicher*. Unii termeni au venit prin mijlocire germană: *boiler, cocs*, iar alții cu ajutorul limbii ruse: *buldozer, conveyer*.

Pătrunderea englezismelor în limba română a sporit, mai cu seamă la etapa actuală și se referă la domeniile: politic (*impeachment, lobby, rating, speaker, summit*); economic: (*dealer, default, discount, leasing, management*); tehnologic: (*microchip, provider, roaming, scanner*); educație: (*brainstorming, feedback, training, workshop*); sport (*aut, corner, fault, finiș, supporter*).

Influența limbii engleze se explică și prin faptul că este limbă de circulație internațională, deci un fenomen internațional.

Cu referire la împrumuturile din engleză, filologul A. Stoichițoiu-Ichim remarcă următoarele etichetări: cuvinte străine, neadaptate: *badminton, puzzle, show*; englezisme în curs de adaptare: *hobby, job, top*. Mai este cunoscută și clasificarea cuvintelor de origine engleză în „necesare” și „de lux”, pe care lingvista română, M. Avram, nu o preferă, considerând-o subiectivă și riscantă.

Tot la autoarea citată mai sus, într-unul din articolele publicate întâlnim distincția între englezismele denotative (tehnice) și conotative (stilistice).

Prima categorie cuprinde, în general, termeni de specialitate care nu au un echivalent în română, deoarece denumesc realități apărute recent în diverse domenii ale culturii materiale și spirituale. Este avantajoasă utilizarea lor datorită preciziei sensului, scurtimei și simplității structurii, caracterului internațional (*mass-media* – mijloace de comunicare în masă; *penalty* – lovitură de la 11 metri). Cea de-a doua categorie este mult mai expresivă, din nevoia de a crea originalitate stilistică, dar are și aspecte negative, precum veleitarismul intelectual, insuficienta cunoaștere a resurselor limbii materne, comoditatea sau graba, care nu întotdeauna permite alegerea unui echivalent potrivit contextului (*party* – petrecere; *happy-end* – sfârșit fericit) [7, p. 37-46].

În literatura de specialitate sunt diverse discuții în privința acestui proces, fiind interpretat ca un act de invazie lingvistică care ar pune în pericol existența unei limbi.

Acceptarea sau respingerea împrumuturilor de origine engleză trebuie făcută în baza necesității cuvântului în limbă, prezenței sau absenței unui termen echivalent. M. Avram afirmă că englezismele trebuie privite și studiate ca orice alte categorii de cuvinte. Cultivarea și apărarea limbii nu se face cu prejudecăți și intoleranță, cu purism și discriminări. Necesare sunt acțiunile de înregistrare, de normare și de explicare pentru a asigura utilizarea lor corectă și unitară [8, p. 29].

Vor rămâne în limbă acele englezisme care vor fi adoptate de vorbitori. Utilizarea lor nu va fi recomandată de Academie, de cercetători, ci de necesitate și de timp.

Referințe bibliografice

1. Coșeriu E. *Sincronie, diacronie și istorie: problema schimbării lingvistice*. Trad. Saramandu N. București: Ed. Enciclopedică, 1997.
2. Ivănescu Gh. *Istoria limbii române*. Iași: Ed. Junimea, 1980.
3. Rosetti Al. *Istoria limbii române. Vol. I. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*. București: Ed. Științifică și Enciclopedică, 1986.
4. Rosetti Al. *Schiță de istorie socială a limbii române*. București: Ed. Eminescu, 1982.
5. Rosetti Al., Cazacu B., Onu L. *Istoria limbii române literare. Vol. I. De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*. Ediția a doua, revăzută și adăugită. București: Ed. Minerva, 1971.
6. Hristea Th. *Împrumutul ca mijloc extern de îmbogățire a vocabularului*. În: *Sinteze de limba română*. București: Ed. Albatros, 1984.
7. Stoichițoiu-Ichim A. *Observații privind influența engleză în limbajul publicistic actual*. În: *Limbă și Literatură*, Vol. II. București, 1996.
8. Avram M. *Anglicismele în limba română actuală*. București: Ed. Academiei, 1997.